

А. Ю. Краеў

**БЕЛАРУСКАЯ МОВА ЯК ДРУГАЯ ІНШАСЛАВЯНСКАЯ:
ПЫТАННІ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ ДЛЯ СЛАВАЦКІХ СТУДЭНТАЎ-
ФІЛОЛАГАЎ**

Вывучэнне і навуковае апісанне блізкароднасных моў на працягу ўсёй гісторыі лінгвістычнай навукі лічылася, так ці інакш, працэсам, які мае свае асаблівасці нават у параўнанні з аналагічнымі даследаваннямі моў, якія не з'яўляюцца блізка ці проста роднаснымі.

З імем вядомага сербскага славіста і русіста, галоўнага аўтара і рэдактара «Руска-сербскага слоўніка» Багалоуба Станкавіча звязана станаўленне лінгваметадычнае школы погляду на рускую мову як на не проста замежную пры навучанні ёй навучэнцаў–носьбітаў іншых славянскіх моў, а як менавіта на іншаславянскую. Дзейнасць дадзенага навуковага кірунку адлюстравана ў першую чаргу ў зборніках навуковых прац пад агульнай назвай «Руская мова як іншаславянская. Сучаснае вывучэнне рускай мовы і рускай культуры ў іншаславянскім асяроддзі», якія выходзяць штогод пачынаючы з 2009 года. У працах аўтараў гэтых зборнікаў адлюстроўваецца ўся шматграннасць існавання і функцыянавання рускай мовы ў іншаславянскай аўдыторыі.

Не будзе з'яўляцца адкрыццём і той проста факт, што кожная славянская мова ў адносінах да іншых моў гэтай жа групы можа выступаць як іншаславянская. У нашым артыкуле нам бы хацелася звярнуцца да аднаго з выпадкаў праявы дадзенай з'явы – прадстаўлення беларускай мовы ў іншаславянскай, а менавіта славацкай аўдыторыі.

У цяперашні час, па нашай інфармацыі, у ВНУ Славакіі вывучэнне беларускай мовы і культуры ў рамках больш шырокага кантэксту філалагічнай падрыхтоўкі ажыццяўляецца ў адной навучальнай установе, а менавіта на кафедры русістыкі філасофскага факультэта Універсітэта Канстанціна Філасафа ў Нітры, дзе працуюць выкладчыкі з Беларусі, а таксама лектар беларускай мовы. Натуральна, пры наяўнасці кваліфікаваных кадраў і без уліку асаблівасцей навучальнага працэсу і яго арганізацыі ў сучасных еўрапейскіх ВНУ, з'яўляецца магчымай і арганізацыя пачатковага азнаямлення курса беларускай мовы і культуры як іншаславянскіх, у першую чаргу – для славацкіх студэнтаў, якія вывучаюць рускую мову як спецыяльнасць, як на педагагічным, так і на перакладчыцкім профілях.

Менавіта гэтыя студэнты могуць выступаць як мэтавая аўдыторыя дадзенага курса, паколькі ў дачыненні да іх беларуская мова будзе сапраўды выступаць як другая іншаславянская з апорай на адносна добрае валоданне першай іншаславянскай мовай – рускай. Мэтай такога курса можна б было пазначыць агульнае азнаямленне з сістэмнымі асаблівасцямі беларускай мовы ў параўнанні з першай іншаславянскай, а таксама з роднай – славацкай і прадстаўленне самых асноўных фактаў з гісторыі беларускай культуры (галоўным чынам – літаратуры) і гісторыі самой Беларусі і беларусаў як

этнасу. У гэтым аспекце хацелася б адзначыць існаванне навуковай працы В. М. Ляшук «Фальклорны вектар у кадыфікацыі беларускай і славацкай моў» [1], у якой студэнты маглі б знайсці дастаткова патрэбную лінгвакультурную інфармацыю на славацкай мове. Яшчэ раз падкрэслім, што ва ўмовах сучаснай вышэйшай адукацыі гаворка можа ісці, галоўным чынам, аб базавым, кароткім курсе азнаямлення студэнтаў з фактамі і асаблівасцямі ў першую чаргу ў тэарэтычным і гістарычным аспектах. Аб засваенні асноў практычнага валодання беларускай мовай у такім фармаце казаць не прыходзіцца. Для навучальнага плана спецыяльнасцей з профільнай рускай мовай найбольш верагодным спосабам увядзення курса «Асновы іншаславянскай (беларускай) мовы і культуры» было б яго ўключэнне ў блок абавязковых дысцыплін па выбары студэнта на магістарскім узроўні падрыхтоўкі з агульнай колькасцю, напрыклад, 26 гадзін за семестр.

Асноўным элементам зместу дадзенага курса з'яўляецца яго лінгвістычны кампанент. Як і ў выпадку з практычным засваеннем мовы, у дадзеным кантэксце найбольш ярка адлюстраваны характарыстыкі беларускай мовы як іншаславянскай для носьбітаў славацкай з дадатковай апорай на рускую мову. У першую чаргу было б неабходна звярнуць увагу на сістэмныя адрозненні беларускай і/або славацкай і рускай моў. Звернемся да канкрэтнай рэалізацыі дадзенага прынцыпу на розных узроўнях моўнай сістэмы.

На фанетыка-фаналагічным узроўні ў студэнтаў ужо сфармаваныя артыкуляцыйна-перцэптыўныя навыкі, звязаныя з кантрастам націскных і ненаціскных галосных гукаў у рускай мове, а таксама рэалізацыяй асаблівай для носьбітаў славацкай мовы акцэнтнай сістэмы (славацкі націск у слове не можа выконваць дыстынктыўную функцыю з прычыны свайго фіксаванага характару, таксама з'яўляецца іншай і фізічная прырода націску ў славацкай мове, якая не заснаваная на ўспрыманні доўгіх поўных галосных як націскных). Калі з засваеннем фізічнай прыроды рускага (як і беларускага) націску ў славацкіх навучэнцаў праблем не ўзнікае (яны ўспрымаюць націскныя галосныя як родныя доўгія і адпаведна іх прамаўляюць), то з месцам націску ў словах маюцца значныя цяжкасці, абумоўленыя рухомым і свабодным характарам націску ў нашых усходнеславянскіх мовах. Таму павінна быць пазітыўна адзначана тое, што ў беларускай арфаграфіі ёсць, у адрозненне ад рускай, некаторыя «асаблівыя знакі», якія дазваляюць у некаторай часткі слоў больш-менш адназначна прадказаць месца націску, нават калі гэтае слова ніколі раней не гучала. На вялікі жаль носьбітаў славацкай мовы, адсутнасць такога роду «асаблівых знакаў» на пісьме ў тэксце, які не мае навучальнага характару і ў якім не пазначаны націскі з дапамогай знакаў акута ці літары *ě* ў рускай мове, выклікае асноўныя цяжкасці ў засваенні рускіх акцэнтных парадыгмаў. У сферы галосных агульным момантам, які звяртае на сябе ўвагу славакаў і выклікае цяжкасці, з'яўляецца наяўнасць у беларускай і рускай мовах гуку [ы]. Навыкі вымаўлення і адрознівання націскных і ненаціскных галосных, якія фармуюцца ў вучняў у працэсе засваення рускага вымаўлення, могуць служыць, з некаторай карэкціроўкай, асновай для фармавання гэтага ж навыку

і ў беларускім маўленні. Пры значна меншай ступені якаснай рэдукцыі беларускіх ненаціскных галосных будуць карыснымі і аналагічныя навыкі роднай славацкай мовы. У сферы зычных гукаў аднолькавым з беларускай мовай з'яўляецца распазнаванне вялікай колькасці пар цвёрдых і мяккіх зычных (пры наяўнасці чатырох у славацкай мове) і падобныя арфаграфічныя заканамернасці адлюстравання мяккасці зычнага ў дзвюх усходнеславянскіх мовах. Збліжае славацкую і беларускую сістэмы кансанантызму адсутнасць мяккіх пар у гукаў [г] і [р], а таксама наяўнасць і ў славацкай мове гуку [ў], які выступае ў якасці алафона фанемы / в / у пэўных фанетычных пазіцыях. Беларускія мяккія [ц ʹ] і [дз ʹ] для носьбітаў славацкай мовы таксама будуць выступаць унікальнымі беларускімі гукамі. Гукі [г] і [г] для славакаў уяўляюць розныя зычныя фанемы, якія пазначаюцца на пісьме літарамі *h* і *g* (гук [x] пазначаецца спалучэннем *ch*).

Што тычыцца графічнага аспекту беларускай мовы, заснаванага на кірыліцы, то да яе ўспрымання студэнты гатовыя на аснове валодання рускім алфавітам. Асобнай увагі ў сілу заканамерных прычын заслугоўваюць толькі каментары аб абавязковасці абазначэння на пісьме літары *ě*, наяўнасці толькі літары *i* («лацінскай») для абазначэння адпаведнага галоснага (аднак звяртаецца ўвага на *ı*), унікальнай *ŷ*, адсутнасці *ı* (з прычыны адсутнасці адпаведнай фанемы) і своеасаблівай «замене» *ь* на «ʹ» (апостраф).

Пры характарыстыцы графічнай сістэмы беларускай мовы ўяўляецца асабліва каштоўным з лінгвакультурнага пункту гледжання ўказанне на факт наяўнасці і выкарыстання (у рознай меры і розных умовах) адносна нарманаванай графікі на аснове лацінскага алфавіта (беларускай лацінкі), якая, у сілу гісторыка-культурных прычын, магла б быць асабліва блізкай і простаай для ўспрымання носьбітамі заходнеславянскіх моў (у першую чаргу – славацкай і чэшскай).

На лексічным узроўні можна было б прапанаваць на абмежаваным матэрыяле трох моў (у аб'ёме, напрыклад, падобных і розных лексічных адзінак з базавай лексікі – узровень А1, або ў аб'ёме не бяспрэчнага, але прыдатнага для гэтых мэтаў «спісу Сводэша» для гэтых моў) прасачыць заканамернасці развіцця слоўнага складу славянскіх моў, разыходжанні ў працэсе іх дыферэнцыяцыі, эвалюцыі ў функцыянаванні агульнаславянскіх каранёў і інш. Асаблівую цікавасць могуць прадстаўляць выпадкі супадзення формаў і значэнняў слоў у славацкай і беларускай мовах пры наяўнасці слова іншага караня ў рускай. Таксама заслугоўваюць увагі выпадкі міжмоўнай аманіміі, колькасць якіх пры больш глыбокім разглядзе матэрыялу даволі значная.

Граматычная сістэма беларускай мовы характарызуецца ўсімі тыповымі для славянскіх моў асаблівасцямі, таму для носьбітаў іншаславянскай мовы – славацкай яе апісанне не ўяўляе асаблівых складанасцяў. Абедзве мовы, таксама, як і руская, з'яўляюцца сінтэтычнымі, флектыўнымі мовамі, так што агульныя прынцыпы арганізацыі заведама зразумелыя і простыя ў засваенні. Традыцыйна вылучаюцца адны і тыя ж часціны мовы на даволі падобных падставах. Асаблівай характарыстыкі патрабуюць толькі адрозненні мадэляў скланення імёнаў або спражэння дзеясловаў, напрыклад, розная групойка

слоў па тыпах скланення або спражэння, адрозненні ў канчатках адных і тых жа склонавых формаў або формаў спражэння, наяўнасць або адсутнасць чаргаванняў гукаў у словаформы. Марфалагічныя асаблівасці беларускай моўнай сістэмы будуць успрымацца носьбітамі славацкай мовы як блізкія рускай марфалогіі, менавіта на аснове валодання рускай граматыкай ім будзе прасцей засвойваць беларускія правілы і парадзгі. Асабліва варта было б адзначыць і пытанне апісання і ўжывання дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў. Дадзеныя дзеяслоўныя формы не з'яўляюцца складанымі для ўспрымання славакаў, але ў іх ужыванні ў прамове могуць узнікаць цяжкасці, абумоўленыя тым, што ў сучаснай славацкай мове гэтакія ж формы існуюць, але, без залежнасці ад стылю, у жывым маўленні выкарыстоўваюцца нашмат радзей, чым у рускай або беларускай мовах.

Сінтаксічны аспект маўлення таксама характарызуецца вялікай ступенню падабенства ва ўсіх трох мовах з улікам іх генетычнай і тыпалагічнай блізкасці. Асноўныя правілы пабудовы словазлучэнняў і сказаў у большасці выпадкаў аднолькавыя.

Што тычыцца сацыялінгвістычных пытанняў, то хацелася б адзначыць элементы падабенства ў функцыянаванні беларускай і славацкай моў. Нягледзячы на тое, што славацкая мова ў сучаснай Славацкай Рэспубліцы з 1993 г. функцыянуе як адзіная дзяржаўная мова, яе носьбітаў і ў цяперашні час характарызуе з'ява, названая даследнікамі «перцэптыўным білінгвізмам» [2, с. 95]. Яна заключаецца ў тым, што на ўзроўні ўспрымання людзі з роднай мовай славацкай не адчуваюць цяжкасцяў пры кантактах з вуснымі і пісьмовымі тэкстамі на блізкароднаснай чэшскай мове. Гэта абумоўлена цалкам заканамернымі гістарычнымі і культурнымі прычынамі, у першую чаргу сумесным пражываннем у адной дзяржаве на працягу больш чым 70 гадоў, у якім абедзве мовы (асабліва пасля 1945 г.) маглі ў роўнай ступені выкарыстоўвацца ў афіцыйнай сферы. І пасля распаду чэха-славацкай федэрацыі чэшская мова не стала для славакаў больш «загранічнай»: славацкія дзеці глядзяць чэшскія мультфільмы і чэшскія дзіцячыя перадачы без перакладу, чэшскія фільмы звычайна не дублююцца па-славацку, у нашы дні ўсё яшчэ існуе агульны медыярынак (друкаваныя і электронныя СМІ, асабліва папулярнага і забаўляльнага характару, спевакі, якія працуюць у розных музычных жанрах і накірунках). Таксама сучасныя славацкія навучэнцы і студэнты, якія нарадзіліся і выраслі ўжо ў незалежнай дзяржаве, не адчуваюць праблем пры працы з вучэбнай і навуковай літаратурай на чэшскай мове. Пры навучанні славацкіх студэнтаў у чэшскіх адукацыйных установах няма неабходнасці пераходзіць на чэшскую – вусныя адказы і пісьмовыя працы прымаюцца выкладчыкамі на славацкай. У афіцыйнай сферы розныя дакументы з адной краіны прымаюцца ў іншай без неабходнасці іх перакладу. Такім чынам, хоць чэшская мова ў Славакіі не мае ніякага афіцыйнага статусу і фармальна лічыцца замежнай, для большасці славакаў яна зразумелая і не ўспрымаецца як замежная. Гаварыць або пісаць на чэшскай мове асмеліцца далёка не кожны славак, але на ўзроўні ўспрымання сэнсу праблем ні ў каго не будзе.

Сучасная беларуская мова таксама існуе ва ўмовах білінгвізму, зусім афіцыйнага, але па некаторых крытэрыях гэтая сітуацыя можа нагадаць апісаны вышэй чэшска-славацкі «неафіцыйны» перцэптыўны білінгвізм, на жаль, не заўсёды на карысць беларускай.

У нашым артыкуле мы пастараліся азначыць асноўныя моманты, звязаныя з пытаннямі рэпрэзентацыі беларускай мовы і культуры ў іншаславянскай – славацкай – аўдыторыі і акрэсліць кола асноўных праблем і пытанняў для больш дэталёвай распрацоўкі гэтага ўніверсітэцкага курса і матэрыялаў па ім.

ЛІТАРАТУРА

1. *Liashuk, V.* Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka / V. Liashuk.– Prešov: FF PU v Prešove, 2009. – 308 s.
2. *Nábělková, M.* Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu / M. Nábělková. – Bratislava; Praha, 2008. – 364 s.